Zs. Sejtes Györgyi

„TÉMA ÉS VARIÁCIÓK”: A GRAMMATIKA ÉS A PRAGMATIKA EGYÜTTMŰKÖDÉSI LEHETŐSÉGE A SZÖVEGÉRTÉSI KÉPESSÉG FEJLESZTÉSÉBEN

1. Bevezetés, problémafelvetés

A pedagógiai és nyelvészeti irodalomban szinte közhelynek számít, hogy a köznevelésben és az egyetem magyar szakán tanulók nagy része sem szereti a nyelvtant. A diákok az egyik fő okként azt nevezik meg, hogy a magyarnyelv-órákon elsajátított tudás kevésbé hasznosítható a mindennapi életben. A kutatások az előbbi mellett kiemelik, hogy a nyelvtani szabályok biflázása, a kategorizálás motiválatlanná teszi a diákokat.

Ugyanakkor már a felső tagozatos tanulók is szem előtt tartják, hogy a szövegértés az életben való boldogulás feltétele. A szövegeken, szövegekkel végzett műveletek nemcsak érdekesek a diákok számára, hanem segítik a tanulást, fejlesztik a tudatos írásbeli és szóbeli kommunikációs kompetenciát.

A szövegfeldolgozásra építő fejlesztés egyik útja lehet a pragmatikai és a funkcionális nyelvészeti megközelítés, mivel a chomskyánus kettősség, a grammatikai kompetencia és a performancia éles elkülönítése helyett a diskurzusokban való nyelvi tevékenységekre, a funkcionalitásra helyezi a hangsúlyt, a nyelv működését a használat felől közelíti meg, a nyelv különböző beszédhelyzetekben különböző célok elérése való használatát vizsgálja (Németh T. 2013). A szövegértésiképesség-fejlesztés nézőpontjából az a pragmatikai szemléletmód a célravezető, mely a hangsúlyt a nyelvi rendszer és a nyelvhasználat dinamikus viszonyára helyezi, a többirányú interakcióban lévő pragmatika és nyelvtan együttműködését feltételezi (Németh T. 2006).

A jelen munka célja egy olyan gyakorlati alkalmazás bemutatása, amely a grammatika és a pragmatika interakciójára építi a magyarórai tevékenységeket integrált tanulásszervezési formában.

2. A pragmatika és grammatika dinamikus viszonya

Chomsky (1965) kompetenciaszemlélete: a nyelvről szóló tudás (kompetencia) és a konkrét nyelvhasználat (performancia), a nyelvtan és a pragmatika kettőssége, egymásmellettisége a köznevelés alapdokumentumaiban (NAT 2020; KTT 2020) napjainkban is megjelenik, a kettősség az osztálytermi gyakorlatban is nyomon követhető.

Sajnálatos módon a pragmatikai kompetencia (kognitív megközelítés), a nyelvtudás (grammatikai kompetencia) általános emberi célok elérésére való használatának képessége (vö. Németh T. 2006: 233) nem jelenik meg a magyar nyelvi órákon. Ezek fejlesztése azért

https://doi.org/10.17048/Pelikon.2025.227

lenne fontos az osztálytermi gyakorlatban, mert a grammatikai és pragmatikai kompetencia együttműködik a konkrét szituációkban megvalósuló nyelvhasználatban (vö. Németh T. 2006; Zsigriné Sejtes 2020).

A pragmatikai és a funkcionális nyelvészeti megközelítés a chomskyánus kettősség: a grammatikai kompetencia és a performancia éles elkülönítése helyett a diskurzusokban való nyelvi tevékenységekre, a funkcionalitásra helyezi a hangsúlyt, a nyelv működését a használat felől közelíti meg (Halliday 1970; Ladányi – Tolcsvai Nagy 2008; Németh T. – Bibok 2010; Tátrai 2011; Zsigriné Sejtes 2020).

A szövegértésiképesség-fejlesztés nézőpontjából az a pragmatikai szemléletmód a követendő, amely a nyelvi rendszer és a nyelvhasználat dinamikus viszonyát állítja a fókuszba, a többirányú interakcióban lévő pragmatika és nyelvtan együttműködését feltételezi (Németh T. 2006). Ez azt jelenti, hogy a lexémák lexikai-szemantikai reprezentációjában, illetve különböző grammatikai szerkezetekben a szemanticizáció és a grammatikalizáció révén rögzülnek a nyelvhasználatra vonatkozó általános pragmatikai és enciklopédikus információk (vö. Zsigriné Sejtes 2020).

A dinamikus szemléletmód egyik lehetséges tanórai felhasználási módja a Beaugrande és Dressler (1981) szövegismérveire épülő fejlesztési folyamat, melynek alapja, hogy a szövegek keletkezésük okán diskurzív közegben „működnek". A nyelv anyagára (kohézió, koherencia) és a kommunikációra általában utaló ismérvek (helyzetszerűség, szándékoltság, elfogadhatóság, hírérték, intertextualitás) felismerése történik a tanórán a szövegeken, szövegekkel végzett összehasonlító műveleti tevékenységek végeztetése során. Az ismérvekhez kötődő szabályozó elvek (hatékonyság, hatásosság, helyénvalóság) a tanulók szöveggel kapcsolatos metanyelvi tudásának építőelemeivé válhatnak a tanulási folyamatban.

A szöveggel kapcsolatos metanyelvi ismeretek a szöveggel való kommunikálás, viselkedésforma tudatosítása mellett a metatudás összetevőiként segítik a metakogníción alapuló egyéni szövegértési stratégia kialakítását. A szövegértési folyamat során a szövegek, szövegrészek fogalmi hálókban való elrendeződése történik a tudás aktiválásával, a bejövő ismeretek elrendezésével. A hálózatokban a nyelvtani szabályok használati műveletként értelmeződnek. Az átmenet-hálózatos műveleti rendszer gyakorlati alkalmazása során a kompetencia (nyelvről szóló tudás) és a performancia (nyelvhasználati tudás) közötti határ elmosódik (Beaugrande–Dressler 1981; Zs. Sejtes 2022).

Jelen munka ebben az egységes nyelvészeti keretben kezeli a szépirodalmi és a mindennapi élet szövegtípusait, szövegfajtáit.

3. Integrált magyartanítás (irodalom és anyanyelv együtt)

A magyartanítás osztálytermi gyakorlatában szembetaláljuk magunkat egy másik kettősséggel: a magyar nyelv és irodalom tantárgy szétválasztásával (NAT 2020). Nemcsak az a probléma, hogy a magyartanárok és tanítványaik is „irodalompártiak" (Csapó 2000), hanem az is, hogy a magyartanítás kevésbé épít arra, hogy az irodalom legfontosabb attribútuma a nyelviség,

a jelentéshez is a nyelv segítségével jutunk el. Ezt hivatott igazolni, hogy a magyar nyelv és irodalom ugyanahhoz a műveltségterülethez tartozik, ugyanaz a tanár tanítja (vö. Szabó 2015). Ezt a szemléletet tükrözi a *Szövegértés-szövegalkotás* kompetenciafejlesztő oktatási programcsomag (Arató–Kálmán 2005), amely a magyar nyelv és irodalom tantárgy helyett bevezette a szövegértés, szövegalkotás tantárgyat (irodalom és anyanyelv együtt), mely a kommunikáció-központúságra, a tevékenységcentrikusságra, a rendszerességre, a differenciáltságra és a kutatói szemléletre épült (Pála 2009). A szakmai koncepció a szövegértési képesség fejlesztésének a folyamatában a szövegértés fogalmát úgy határozta meg, hogy egységes nyelvészeti keretben igyekezett kezelni a szépirodalmi és a mindennapi élet szövegtípusait, szövegfajtáit, valamint a fejlesztést a szövegekkel, szövegeken végzett műveletekre építette, melyek segítették a szövegről való gondolkodás kialakulását (vö. Kálmán–Molnár 2009; Zsigriné Sejtes 2020). Mindezeket figyelembe véve a képességfejlesztő tevékenységek során érdemes élni az integráció adta lehetőségekkel annak ellenére, hogy a jelenlegi iskolai struktúrában két külön tantárgy a magyar nyelv és irodalom.

A szemlélet gyakorlati alkalmazásához Weöres Sándor költészetét hívtam segítségül, mivel a *Téma és variációk* című szöveg leleményes nyelvi játék, a tartalom és a forma egységéből bontható ki a jelentés.

3. A pragmatika és a grammatika együttműködése az integrált magyarórán

A tematikus terv és az óraterv a pragmatika és a grammatika egységes szemléletben kezelését hivatott szemléltetni egy szövegértésiképesség-fejlesztő osztálytermi gyakorlatban, integrált magyarórai tevékenységek során.

3.1. Tematikus terv

A tanulási-tanítás egység témája: A „nyugatosok" – Weöres Sándor pályája, költészete a tartalom és a forma, a pragmatika és a grammatika tükrében
A megvalósítás órakerete: 8 óra
Évfolyam: 8.
A tematikus egység célja

a) a tanulók versolvasói stratégiájának, jelentésteremtő képességének, szövegértő és szövegalkotó kompetenciájának a fejlesztése;
b) a szövegek pragmatikai és grammatikai sajátosságainak felismertetése;
c) a versek feldolgozásánál a befogadó-központú szemléletet erősítése, melynek alapeleme a tanulók olvasói tapasztalata (mely elsősorban nyelvi és esztétikai természetű);
d) az élményszerző szövegtípus (lírai műnem, vers szövegfajta) tartalmi és formai, valamint pragmatikai és grammatikai sajátosságainak tudatosítása a problémaalapú gondolkodás fejlesztésével;

e) az élményalapú tanulás eszközrendszerének használata a tanulók olvasóvá nevelésének érdekében;
f) a tanulók befogadói aktivitásának növelése a szöveg jelentés- és értelemképző szerepének tudatosításával;
g) a vers „a nyelv kalandja” szemlélet erősítése az értő olvasóvá nevelés érdekében.

Tematikai egység/Fejlesztési cél	**A „nyugatosok” – Weöres Sándor pályája, költészete a tartalom és a forma, a pragmatika és a grammatika egységében**	**Órakeret: 8 óra**
Előzetes tudás	A lírai műnembe tartozó szövegfajták külső és belső formájának, tartalmi, valamint pragmatikai és grammatikai sajátosságainak ismerete. A poétikai és verstani, pragmatikai, grammatikai alapfogalmak gyakorlati alkalmazása, a már kialakított egyéni olvasási stratégiák mozgósítása, az eddig kialakított értelmezési keretek aktivizálása.	
A tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai	Annak felismerése, hogy a lírai szövegfajták az emberi érzelmek, erkölcsi döntések átélésének és a velük való azonosulásnak a lehetőségét teremtik meg a pragmatika és a grammatika együttműködésével. Az alapvető lírai műfajok sajátosságainak (pl. beszédhelyzet, megszólított; tematika, motívumok, műfaji és tematikus kapcsolatok, nyelvi komplexitás, a művek formai és képi összetevői) felismerése Weöres Sándor költészetében a tartalom és forma egységében szemlélve. A ritmusérzék, a belső hallás fejlesztése. Szövegértési és szövegelemző képességek fejlesztése: alakzatok, képek azonosítása, a jelentésteremtő szerep értelmezése, a kompozíció meghatározó elemeinek értelmezése, az érzelmi intelligencia, az empátia fejlesztése, az érzelmi tartalmak megértése révén. Szövegelemzések, értelmezések pragmatikai, grammatikai megközelítésben. A szöveghű, kifejező szövegmondás fejlesztése. Képesség a popzene új szóbeli költészetének értelmezésére, közműveltségi helyének, szerepének megértésére.	
Ismeretek/fejlesztési követelmények		**Kapcsolódási pontok**
Lírai szövegfajták dal, életkép, tájlíra, hangulatlíra, gondolati líra tartalma és formája. Tematikus, motivikus kapcsolódások felismerése (a műválasztás felölel alapvető lírai témákat, pl. természet, évszakok és napszakok, szerelem, szabadság, öntudat, költősors, költészet/ars poetica). Verstani, poétikai fogalmak rendszerezése. Weöres Sándor műveiben a tartalmi és formai, valamint a pragmatikai és grammatikai elemek azonosítása, egységben kezelése. Szemelvények a popzene új szóbeli költészetéből. A tartalom és a forma, a pragmatikai és a grammatika egységes fogalmi hálóinak kialakítása.	A tanuló • Weöres Sándor néhány verse alapján értelmezi a lírai szövegfajta beszédhelyzetét, a megszólító-megszólított viszony néhány jellegzetes típusát; • azonosítja a művek tematikáját, meghatározó motívumait; felfedez műfaji és tematikus-motivikus kapcsolatokat; • saját olvasásélményeit segítségül hívva[1] értelmezi a zenei és ritmikai eszközök típusait, felismeri funkciójukat, hangulati hatásukat; • szövegértési stratégiát használva értelmezi a képeket, alakzatokat, szókincsbeli és grammatikai, szófajtani és mondattani jellegzetességeket, a lexika jelentésteremtő szerepét értelmezi a versekben; • stratégiáira építve felismeri a kompozíció meghatározó elemeit (pl. tematikus szerkezet, tér- és időszerkezet, logikai szerkezet, beszédhelyzet és változása);	Ének-zene: dallam- és ritmusvariációk; énekelt versek, ritmushatások; a rockzene néhány jellemzője. Dráma és tánc: kifejező szövegmondás. Informatika: PPT-készítés, rajzolóprogram használata. Rajz és vizuális kultúra: a tartalom és a forma kifejezési lehetőségei.

[1] A *hív* ige határozói igenévi alakjának helyesírásáról l. az 1. lábjegyzetet. (A szerk.)

	• a tartalmi és formai, a pragmatikai és grammatikai komponensek azonosítása után megfogalmazza saját értelmezői keretének elemeit; • megtanul kívülről egy maga által választott Weöres Sándor-verset, azt saját értelmezői keretét használva el is mondja az osztály előtt; • Weöres Sándor versein át képes a tartalom és a forma, a pragmatika és a grammatika egységének meglátására az elemek azonosításával; • ismerkedik a popzene új szóbeli költészetével megzenésített Weöres Sándor-versek segítségével, ennek helyével, szerepével, hatásával.	
Kulcsfogalmak/fogalmak	a tartalom és forma egysége, nyelvhasználat, szituáció, hangok, szófajok, mondatformák, mondatszerkezet, szóelemek, nyelvi választás, stratégia, tudatosság, kohézió, koherencia, helyzetszerűség, szándékoltság, elfogadhatóság, hírérték, intertextualitás szimultán verselés, hangsúlyos és időmértékes verselés, rímes és rímtelen időmértékes verselés, versláb, spondeus, trocheus, trochaikus verselés, daktilus, kötött verssor, hexameter, pentameter, disztichon, rím, rímelhelyezkedés, alliteráció; szókép, hasonlat, megszemélyesítés, metafora, alakzat, ismétlés, párhuzam, ellentét, fokozás, grotesz, abszurd, életkép, humor, zeneiség, dallamosság, játékosság, látomásvers	

1. táblázat: Tematikus terv. A „nyugatosok” – Weöres Sándor pályája, költészete a tartalom és a forma, a pragmatika és a grammatika egységében

4.1.1. A tematikus egység órákra bontása

Óra	Téma	Tudásanyag (fogalmak készségszintű ismerete)	Gondolkodási műveletek	Tevékenységek	Megjegyzés
1.	Weöres Sándor költészete (bevezető óra)	• Weöres Sándor életpályája, költészetének jellegzetességei • Miben hasonlítanak a Weöres Sándor-versek az eddig megismert művekhez? • Miben különböznek a Weöres Sándor-versek az eddig megismert művektől? • Mi az oka a hasonlóságoknak és különbségeknek? • pragmatikai, grammatikai jellegzetességek: a nyelvhasználat hatása, szituáció, a hangok és szóelemek szerepe, mondatszerkezet, intertextualitás • zeneiség, dallamosság, játékosság • dal, szimultán verselés, hangsúlyos és időmértékes verselés, rímes és rímtelen verssorok	• lényegkiemelés • kulcsfogalmak keresése • analízis • szintézis • összehasonlítás	• gyűjtőmunka az eddig megismert Weöres Sándor-versekből • Miért ezt hoztam? (érveléstechnika gyakorlása) • irodalomelméleti ismeretek mozgósítása • ppt-s kiselőadás • önálló fogalomgyűjtés a ppt alapján • *Miért szép?* játék	Az egész óra az RJR-modell (Pethőné 2005) első szegmenséhez kötődik. A tanulók aktívan idézik fel a témáról tanultakat annak céljából, hogy az új tudás összekapcsolódhasson a már megszerzett tudással. Az egymástól tanulás megvalósítása érdekében tanulói kiselőadás a pályaképről. IKT-eszköz: projektor, laptop
2.	Weöres Sándor *Majomország* című versének értelmezése	• a látomásvers fogalma • kritikai megközelítés • játék vagy valóság • párhuzam, ellentét • groteszk • történelmi megközelítés • az abszurd • kohézió • koherencia • helyzetszerűség • szándékoltság • elfogadhatóság	• a kritikai gondolkodás fejlesztése • fogalomalkotás • kérdésalkotással •	• az olvasott szöveg egyéni értelmezési lehetőségeinek összehasonlítása • az újraolvasás folyamatelemeinek azonosítása • az írott utasításban megfogalmazott információ megértése, segítségével • adott tevékenység végrehajtása • jegyzetkészítés	Az olvasott vers kapcsán a tanulóknak a reflektálás szakaszában azonosítaniuk kell saját megértési folyamatuk elemeit egyéni szövegértési stratégiájuk fejlesztéséhez.

3.	Weöres Sándor *Az éjszaka csodái* című vers értelmezése (kohézió, koherencia, szándékoltság, elfogadhatóság, ritmus, hanghatások, játékosság a költészetben)	• játékos, groteszk karneváli látomás • időmértékes verselés (versláb, spondeus, trocheus, trochaikus verselés, daktilus, kötött verssor, hexameter, pentameter, disztichon) • a lírai szövegfajták hallás utáni megértését segítő belső formai eszközök (rím, ritmus, dallam) tudatosítása • a helyzetszerűség ismérvei • az elfogadhatóság komponensei • mondatszerkesztési sajátosságok • kohézió • koherencia • szándékoltság	• összehasonlítás • szabályalkotás • szabályalkalmazás • analízis • szintézis • rendszerezés • absztrahálás	• a vers hallás utáni értelmezése (nyelven kívüli és nyelven belüli eszközök segítségével) • az interpretációt segítő nyelvi elemek azonosítása (hangerő, hangsúly, hangszín, hanglejtés, artikuláció, szünettartás, légzés, tempó) • a tartalom és a formai elemek kapcsolódási lehetőségeinek felismerése • a pragmatikai és grammatikai sajátosságok összekapcsolása • versválasztás egyéni szempontok alapján (tanulói notebookok segítségével)	Az élményalapú versmondás (Gabnai 1987) elemeinek azonosítása a jelentésteremtés fázisához szükséges elem. Weöres Sándor: *Az éjszaka csodái*
4.	Weöres Sándor (az álom és valóság, a groteszk): *Szán megy el az ablakod alatt* *Robogó szekerek*	• a két vers összehasonlítása • a hallott és olvasott versek értelmezési keretelemeinek felismerése • kohézió • koherencia • helyzetszerűség • szándékoltság • elfogadhatóság • intertextualitás	• összehasonlítás • szabályalkotás • absztrahálás • analógia • kapcsolatok, összefüggések feltárása	• a két vers összekevert szövegének formai, • tartalmi, pragmatikai és • grammatikai szempontok szerinti szétválasztása • az egyedi jegyek azonosítása • rím- és ritmusgyakorlatok („rímfaragás”) • az értő szövegmondás elemeinek azonosítása • utánmondás • versmondás • irányított beszélgetés • utánzógyakorlatok • mozgásos gyakorlatok	A lírai szövegfajták belső formájának tudatosítása segíti a versek hallás utáni megértését. Az elvárás, hogy a gyakorlás során kialakult tanulói készségek az ilyen fajtájú írott és hallott szövegek megértéséhez is hozzájáruljanak.
5.	Irodalomelméleti alapfogalmak a jelentésképzés és az értelmezői keret tükrében, a tartalom és a forma együttműködése	• a szóképek hasonlat, megszemélyesítés, metafora • alakzatok • ismétlés, párhuzam, ellentét, fokozás	• összehasonlítás • analógia • fogalomalkotás • értelmezés • kiegészítés • generalizálás •	• az egyéni választás alapján hozott versek értelmezése • szóképek, alakzatok felismerése, alkotása • halmazelméleti ábra segítségével a tartalom és a forma elemeinek vizualizálása • illusztráció készítése • a versek felismerése a képek alapján	A tanulók egyéni választás alapján illusztrálnak egy-egy verset. Az óra közvetett célja a tudástranszfer (Sejtes 2006) lehetőségének megteremtése; olyan tudás megszerzése, amely más helyzetekre is átvihető.

6.	Versmondó verseny (Weöres Sándor művei egyéni előadásban) A kommunikációra vonatkozó ismérvek működése a gyakorlatban	• a kommunikációra vonatkozó ismérvek működése: helyzetszerűség, szándékoltság, elfogadhatóság, hírérték • a versmondás nyelven belüli és kívüli eszközei (helyzetszerűség)	• a tartalom és forma elemeinek azonosítása • az elemek alkalmazása • szabályalkotás • szabályalkalmazás	• szerepjáték: X faktor tehetségkutató • páros és egyéni feladatmegoldás • egyéni fogalomalkotás • az értékelési készség fejlesztése • az egyéni szövegértési stratégia lehetséges eszközeinek tudatosítása • a versmondás értékelése • a vita és az érvek azonosítása, értő használatuk	A szerepjáték nemcsak a motivációt segíti, hanem az ellenőrzési, értékelési szempontok tudatosításával a saját stratégia kialakítását, a szövegek értelmezési keretelemeinek azonosítását is támogatja. Az önellenőrzési, önértékelési készség fejlesztése a közvetett célja az órának.
7.	Összefoglalás: Weöres Sándor költészete (tartalom és forma, a pragmatika és grammatika együttműködése a jelentésképzés folyamatában)	• a tanultak rendszerezése • a tartalom és forma elemeinek azonosítása	• szabályfelismerés • szabályalkalmazás • rendszerezés, szintetizálás	• fogalmak csoportosítása • ritmusgyakorlatok • szövegalkotás szabályfelfedeztetéssel	A reflektálás fázisában történik a személyes értelmezői keret kialakítása. A tanulók aktív részvétele szükséges a konceptuális váltás eléréséhez.
8.	Írásbeli számonkérés: Weöres Sándor költészetének összefoglalása	• A tanult fogalmak (lásd fentebb) gyakorlati alkalmazása a számonkérés célja.	• szabályalkotás • szabályalkalmazás • rendszerezés • szintetizálás • összegzés	• igaz-hamis választás • kakukktojás-feladat • összekevert szövegek szétválogatása • szövegalkotás megadott pragmatikai, grammatikai szempontok alapján	A feladatlap a képességek mérésére szolgál, nem egyszerű ismeretanyagot kér számon, a megértésre, alkalmazásra fókuszál.

2. táblázat: Az órákra bontott tematikus terv

4.2. Óraterv

Az óra témája: Tartalom és forma egysége, a pragmatika és a grammatika együttműködése Weöres Sándor költészetében
Az óra típusa: összefoglaló és gyakorlóóra
Az óra időtartama: 45 perc
Az óra nevelési, fejlesztési céljai:

A) Közvetlen célok

- Weöres Sándor költészetében a tartalom és forma egységének tudatosítása az élményalapú tanulás módszerével
- a nyelv anyagára és a kommunikációra vonatkozó ismérvek azonosítása
- az értő szövegmondás gyakorlása
- a versek zeneiségének megtapasztalása
- az élménykínáló szöveg külső, belső formai sajátosságainak felismerése funkcionális ismérvek alapján
- a pragmatikai és grammatikai sajátosságok együttműködésének megfigyelése a nyelvhasználat során
- az élményszerző szövegtípus szövegfajtájának (vers) meghatározása formai és tartalmi jellemzők alapján
- a kommunikációs cél (szándékoltság) mérlegelése
- szövegalkotó céljának felismerése
- a felhasználó-központú szövegismérvek (a kommunikációra általában vonatkoznak: szándékoltság, helyzetszerűség, elfogadhatóság) a gyakorlatban
- szövegértés, -alkotás tartalmi és formai ismérvek alapján.

B) Közvetett célok

- a szövegértési kompetencia (hallott és írott szövegek) fejlesztése úgy, hogy a szóbeli és írásbeli tevékenységek során a tanulók képessé váljanak az élménykínáló szövegek tartalmi és formai sajátosságainak felismerésére, információk megértésére, szelektálására, felhasználására, kialakítására, közvetítésére, létrehozására.
- a szövegértési, -alkotási tevékenységek segítségével az önszabályozó tanulás kialakítása, a problémamegoldó, kommunikációs, együttműködő képesség fejlesztése a tanultak későbbi transzferálásának érdekében
- alkotó részvétel a kommunikációs tevékenységekben (beszélt, írott); ily módon a kreatív gondolkodás fejlesztése, kísérletezéssel, tapasztalatszerzéssel a problémalapú tanulási stratégiák alapjainak kialakítása
- a szövegfeldolgozási stratégiák általános sémáinak alkalmazása élménykínáló szövegeken
- módszer: az élmény- és problémaalapú tanulás, melynek alapja a tudástranszfer kialakítása, az, hogy a tanulók ne csak adott, konkrét helyzetben tudják tudásukat előhívni.

- Követelmények:
  - » a szövegértés, -alkotás mikrokészségeinek felismerése: a háttértudás mozgósításának képessége, a szöveg formája és a tartalom közötti összefüggés megértésének képessége
  - » szövegértési műveletek végzése.

A) Információ(k) visszakeresése
- a szövegben elszórt adatok azonosítása a szöveg azonnali megértése alapján
- a visszakeresett információk segítségével bizonyos állítások megerősítése, ill. cáfolata
- a szövegben megfogalmazott információ megértése, a segítségével irányított tevékenység végrehajtása.

B) Összefüggések, kapcsolatok felismerése
- következtetések levonása olyan információk révén, amelyek implicit módon vannak jelen a szövegben
- a folyamat során egy adott szövegrészre összpontosítva (nem mondatszint) az egész szöveg globális jelentésének létrehozása
- a szöveg információinak és a már meglévő ismereteinek az összekapcsolásából új információ létrehozása.

C) Szövegértelmezés
- a feladatok a logikai megértése
- a szövegben található információk feldolgozása
- a szövegre való reflektálás
- a szöveg tartalmi vagy formai jegyeinek értékelése
- a szöveg mélyebb rétegeinek megértése
- a háttértudásra (meglévő ismeretekre, tapasztalatokra) való támaszkodás (Zsigriné Sejtes 2020).

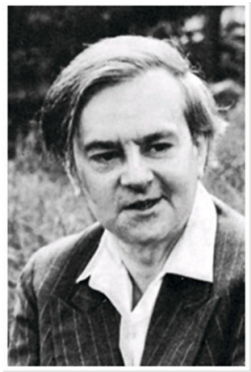
Szükséges eszközök: saját fejlesztésű tananyag (Zsigriné Sejtes 2010), interaktív tábla, 32 db tanulói notebook és egy tanári gép, WIFI-kapcsolat.

Didaktikai feladatatok, idő	**Az óra logikai menete**	**Módszerek, munkaformák, szemléltetés, eszközök**	**Megjegyzés**
Ráhangolódás Az előző órai anyag, a „nyugatosok” ismétlése A háttértudás előhívása Gondolkodásfejlesztés halmazelmélet segítségével 5 perc	1. A tanult ismeretek felidézése, ismétlése Tanári közlés: *a) Elemeket sorolok. Találjátok ki a halmaz nevét, és egészítsétek ki egy elemmel! Magyarság, európaiság…* (minőség, Nyugat, sokszínűség, Ignotus, Ady…) *Adjatok nevet a halmaznak!* *b) A Nyugathoz kötődő számokat sorolok. Hogyan kapcsolódnak a folyóirathoz?* *c) Irodalmárokat sorolok. Mi a kapcsolat köztük?* Móricz – Babits Karinthy – Örkény Ady – Babits Pilinszky – Kosztolányi Kosztolányi – Weöres József Attila – Radnóti Kosztolányi – Ady Weöres Sándor – Károlyi Amy	Frontális osztálymunka	A tanulás támogatását szolgáló tanulási környezet: félkörben ülnek a tanulók a szépirodalmi szöveg bensőséges, élményalapú megközelítése céljából
Jelentésteremtés: Az órai anyag alapfogalmainak kialakítása Szövegértési gondolkodási műveletek végzése: értelmezés, elemzés Értékelés 10 perc	2. Az óra célkitűzése Tanári kérdés: *Kinek a képét látjátok?* 3. Fogalomalkotás, csoportosítás Közös vázlat készítése Tanári közlés: *Találjátok ki, melyik Weöres Sándor-verset ritmizálom!* *Mondjátok a szöveget ritmizálva!* *Hogyan lehet másképp ritmizálni?* *Próbáljátok meg másképp!* *Csoportos ritmizálás következik, a szimultán verselést gyakoroljuk.*	Frontális osztálymunka Interaktív tábla (Weöres Sándor képe)	A folyamatos tevékenykedtetéssel a tanulók figyelmének fenntartása és a mélyebb bevéződés a cél.
A fogalmak elmélyítése a problémaalapú gondolkodás fejlesztésével A tanult ismeretek alkalmazása kreatív feladatmegoldással	4. Az óra témájának feldolgozása Tanári közlés: *Előzetes felkészülés alapján hallgassuk meg Szilárd versmondását!* *Gyűjtsünk szempontokat a verselemzéshez!* *Szilárd versmondása mit tett hozzá a te szövegértésedhez?* *Gyűjtsük össze a vers kapcsán a Weöres Sándor költészetére jellemző vonásokat!* *Csoportosítsuk a fogalmakat!* *A tartalom és forma összekapcsolódása*	Egyéni munka Versmondás: W. S. Majomország Csoportmunka Egyéni munka	

	Értékeljük Szilárd versmondását! *Egészítsük ki a fogalmakkal a vázlatunkat!* 5. Készségfejlesztés (gyakorlás) Tanári közlés: *Weöres Sándor verseire jellemző a játékosság. Menjetek a helyetekre! Egy játékkal folytatjuk.* *…… és ……. fognak a tanári gépnél dolgozni!* *A közös Facebook-csoportba feltettem a feladatot. Mindenki megtalálta?* *A füzetbe írjátok fel:* Weöres Sándor: Téma és variációk *A számotoknak megfelelő feladatot kell megoldanotok.* *Kedves játszótársam!* *Olvasd el figyelmesen a szövegrészletet, majd oldd meg a számodnak megfelelő feladatot!* Téma és variációk Ma szép nap van, csupa sugárzás, futkosnak a kutyák az árokszélen és mindenki remekül tölti az időt, még a rabkocsiból is nóta hangzik. Ma szép sugárzás van, csupa idő, kutyáznak az árokszélek a futkosásban és a nap nótával tölt mindenkit, még a hangzásból is rabkocsi remekel. Ma szép futkosás van, csupa mindenki, sugárzik az árokszél a kutyákra és az idő remekül tölti a napot, még a hangban is nóta rabkocsizik… *1. Keress állandó elemeket a szövegben! Legalább ötöt írj!* *2. Mi a hasonlóság a bekezdések között? Legalább hármat írj!* *3.* Írd meg a következő bekezdést a szabály szerint! Tanári közlés: *Lássuk, hogy sikerült a csoportoknak a szabályok alapján megalkotni a szöveget!*	Frontális osztálymunka Interaktív tábla Differenciált páros és csoportmunka (heterogén)	A pragmatikai és grammatikai tudás összekapcsolása a cél a feladatmegoldás során. A tanulók a munka során felismerik a szavak pozitív tartalmát (szép, nap, sugárzás, futkosás, kutyák, árokpart, nóta, remekül…), megfogalmazzák a derűt, vidámságot sugalló hatást a nyelvhasználatban. A variációk során a tanulók a laza asszociációk hatását is vizsgálják. A magyar nyelv agglutináló jellegéből adódó rugalmasságot ismerik fel a diákok, az ebből következő humoros változatok hatását vizsgálják, hasonlítják össze. Annak felismertetése is cél, hogy a grammatikai sajátosságokból következően (szófajok toldalékolása, mondatszerkezet) a változatok száma rengeteg. A nyelvi forma által létrehozott képzavarok esztétikai hatását is vizsgálják a tanulók.
Ellenőrzés 20 perc			

Reflektálás Szövegértési gondolkodási műveletek végzése Ellenőrzés 5 perc	6. A tanultak alkalmazása Tanári közlés: *Weöres Sándor költészetére jellemző a játék. A mai órát folytassuk azzal, hogy a tartalom és forma összefüggését egy internetes játékkal gyakoroljuk. Lépjetek a megadott linkre, és oldjátok meg a feladatot!* *Ki hány pontot ért el a gép szerint?* 7. Összefoglalás Tanári közlés: *Hallgassuk meg Eszter versét! Foglaljátok össze a vers kapcsán, mit jelent a tartalom és forma kapcsolata!*	Kooperatív csoportmunka Interaktív tábla, tanulói notebookok	
Házi feladat 2 perc	8. Házi feladat Tanári közlés: Írásbeli feleléttervet kell k*észítenetek a FB-oldalra mentett vázlat alapján.* *Szóban össze kell foglalni az órán tanultakat.*		
Az órai munka értékelése, az önértékelés fejlesztése 3 perc	9. Értékelés Tanári kérdés: *Ki érzi úgy, hogy kiválóan dolgozott a mai órán? Egyetértetek velük?* *Kisötös a jutalmuk. Ki az, aki jól dolgozott? Pluszpontot kapnak!* *Aki nem tette fel a kezét, a következő órákon próbáljon kicsit jobban koncentrálni a feladatokra.*		

3. táblázat: Óraterv

1. ábra: Táblaképek

5. Összegzés

Munkámban arra tettem kísérletet, hogy bemutassam a pragmatika és a grammatika együttműködési lehetőségét az osztálytermi gyakorlatban, integrált magyarórai keretek között. A tematikus terv és az óraterv azt illusztrálja, hogy a felhasznált kognitív, funkcionális, pragmatikai keret dinamikus voltából adódóan hogyan támogatja a szövegértési képesség dinamikus fejlesztését.

Cél volt az is, hogy Weöres Sándor költészetének megismertetése során a tartalom és forma egységének tudatosítása támogassa a szövegértelmezést, az értő szövegmondást, a versek zeneiségének megtapasztalását, a szövegalkotási képesség fejlesztését.

Kutatótanári munkakörömből adódóan egy 8. osztállyal meg is valósítottam a leírt tanítási-tanulási folyamatot, melynek tapasztalatai a következők:

a) a szabályfelismerés, -alkalmazás gondolkodási művelete motiváló a tanulók számára, ha a folyamatot transzparenssé tesszük könnyen érthető és alkalmazható fogalmak használatával,
b) a szövegek összehasonlítása gondolkodási művelet során használt pragmatikai, grammatikai fogalmak fogódzót adnak a tanulóknak az egyéni szövegértési stratégiák kialakításához;
c) a differenciált feladatok egyéni megoldása, majd a kooperatív csoportmunkaformában való szövegalkotás nemcsak sikerélményt nyújtott a tanulóknak, hanem élményt is kínált a szövegértelmezési keret kialakításának folyamatában,
d) a hagyományos leíró nyelvtan tanítása helyett a kreatív nyelvhasználat fejlesztése lehet a magyartanítás célja, és az meg is valósítható az osztálytermi gyakorlatban,
e) a tanulók életkori sajátosságaiból fakadó szükségletekre kell építeni a képességfejlesztést,
f) a tanulás aktív, teremtő, kreatív folyamatként kell értelmezi, melynek távlati célja a tudástranszfer kialakítása,
g) a szövegértési képesség fejlesztésének meghatározó összetevője a szöveg jelentéstani-logikai struktúrájának és e struktúra visszatérő-formalizálható elemeinek felfedeztetése és tudatosítása,

h) fontos a tanítás során a kommunikációs helyzetek megfelelő értelmezése, a megértés képessége és a megértéssel összhangban álló aktív részvétel a kommunikációs folyamatokban,
i) feladat a tanórán a verbális, valamint a nem verbális (hangzó és képi) kommunikáció eszközeinek és kódjainak, a különböző információhordozók üzeneteinek megértése és feldolgozása,
j) a szövegértési és szövegalkotási automatizmusok kialakítása az egyes szövegtípusok, szövegfajták szerkezeti és jelentéstani jellemzőinek fölfedeztetésével,
k) közvetett cél kell legyen minden tanórán a metakognícióra, metanyelvi tudásra alapozott egyéni szövegértési stratégiák kialakítása és használata *(Szövegértés-szövegalkotás kompetenciaterület általános szakmai koncepció, 2002)*.

Az alábbi szöveggel, szövegeken végzett speciális képességfejlesztő tevékenységeket minél több tanórán érdemes alkalmazni:
a) szövegek összehasonlítása: a szövegek pragmatikai és grammatikai jellemzőinek tudatosítása a nyelvhasználat során,
b) a szövegtípusok és szövegfajták hasonlóságainak és különbségeinek felismerése a szövegismérvek alapján,
c) a szabályszerűségek felfedezése: a kontextus hatása a közlések jelentésére és formájára,
d) problémamegoldó stratégia kialakítása a szöveg logikai és tematikus szerkezete, nyelvtani tulajdonságai és a kommunikációs helyzet egységének egy keretben tartásával,
e) a szövegre vonatkozó metanyelvi ismeretek alkalmazása a szövegekről való osztálytermi diskurzus során.

Irodalom

Arató László – Kálmán László (szerk.) 2005. *Szövegértés-szövegalkotás kompetenciafejlesztő oktatási programcsomag***.** Budapest: SuliNova – Educatio Kht.

Beaugrande, Robert – Dressler, Wolfgang 1981. *Introduction to Text Linguistics.* London, New York: Longman.

Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax.* Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology – The MIT Press.

Csapó Benő 2000. A tantárgyakkal kapcsolatos attitűdök összefüggései. *Magyar Pedagógia* 100/ 3: 343–366.

Gabnai Katalin 1987. *Drámajátékok gyermekeknek, fiataloknak, felnőtteknek*. Budapest: Magyar Drámapedagógiai Társaság.

Halliday, Michael A. K. 1970. Language Structure and Language Function. In Lyons, John (ed.): *New Horizons in Linguistics*. Harmondsworth: Peguin Books. 140–165.

Kálmán László – Molnár Cecília 2009.*A nyelvi nevelés módszertana*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. http://www.hiszem.hu/sites/default/files/a_nyelvi_neveles_modszertana.pdf (2023. 10. 19.)

Keszei Ernő 2014. Weöres Sándor kombinatorikai játékairól. Tiszatáj Online. Szeged. https://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/keszei-weores-sandor-kombinatorikai-jatekairol.html#gsc.tab=0 (2023. 10. 19.)

KTT 2020: Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára. https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_5_8 (2023. 11. 01.)

Ladányi Mária – Tolcsvai Nagy Gábor 2008. Funkcionális nyelvészet. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 22: 17–58.

NAT 2020 = 5/2020. (I. 31.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet módosításáról. *Magyar Közlöny* 17: 290–447.

Németh T. Enikő 2006. *Pragmatika.* In Kiefer Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 3–116.

Németh T. Enikő 2013. Nyelvhasználat, nyelvtan és pragmatika. *Magyar Nyelv* 109: 184–191. https://www.c3.hu/~magyarnyelv/13-2/nemet_t_132.pdf (2023.10.31.)

Németh T. Enikő – Bibok Károly 2010. Interaction between grammar and pragmatics: The case of implicit arguments, implicit predicates and co-composition. *Hungarian Journal of Pragmatics* 42: 501–524. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2009.07.001

Pála Károly 2009. *Kompetencia alapú oktatási programcsomagok fejlesztése Magyarországon*. http://ofi.hu/tudastar/hazai-fejlesztesi/pala-karoly-kompetencia (2023. 10. 13.)

Pethőné Nagy Csilla 2005. *Módszertani kézikönyv*. Budapest: Korona Kiadó.

Sejtes Györgyi 2006. Tudástranszfer az anyanyelvtanításban (Lehetséges alternatíva a szemléletváltásra). Új Pedagógiai Szemle 56/6: 15–26.

Szabó Veronika 2015. Nyelv, humor, irodalom – integrált magyartanítás gyermekirodalmi alkotások segítségével. In Nagyházi Bernadette (szerk.): *IX. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia tanulmánykötet.* Kaposvár: Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar. 233–243.

Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés.* Budapest: Tinta Kiadó. 30–31.

Zsigriné Sejtes Györgyi 2010. *Kompetenciaalapú munkafüzet magyar nyelv és irodalomból 7. osztály. Szövegértés.* Szeged: Maxim Kiadó.

Zsigriné Sejtes Györgyi Erzsébet 2020: *Dinamikus szövegtani modell a szövegértési képesség fejlesztésének és mérésének a szolgálatában Egy kognitív, funkcionális, pragmatikai keret alternatív alkalmazási lehetőségei az általános iskola 7–8. osztályában.* Doktori disszertáció. Szegedi Egyetem. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/10398/1/zs_sejtes_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (2023. 10. 27.)

Zs. Sejtes Györgyi 2022. Amikor „működik" a metanyelv: A funkcionális nyelvszemlélet alkalmazási lehetősége a szövegértési képesség fejlesztésének folyamatában. In Karlovicz János Tibor (szerk.): *Szakmódszertani és más pedagógiai tanulmányok.* Komárno: International Research Institute s.r.o. 79–89.